

УДК 801.81+398.5

DOI 10.58649/1694-5344-2025-3-118-123

БАЙМЫРЗАЕВ Б.А.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
БАЙМЫРЗАЕВ Б.А.
КНУ имени Ж. Баласагына
BAIMYRZAEV B.A.
KNU J. Balasagyn

**КЫРГЫЗ-ӨЗБЕК МАМИЛЕЛЕРИ – ЭЛДИК МАКАЛДАРДА
(ФОЛЬКЛОРИСТ К. РЫСКУЛОВ ЧОГУЛТКАН МАКАЛДАРДЫН МИСАЛЫНДА)**

**КЫРГЫЗСКО-УЗБЕКСКИЕ ОТНОШЕНИЯ-В НАРОДНЫХ ПОСЛОВИЦАХ
(ПОСЛОВИЦЫ, СОБРАННЫЕ ФОЛЬКЛОРИСТОМ К. РЫСКУЛОВЫМ)**

**KYRGYZ-UZBEK RELATIONS ARE IN FOLK PROVERBS
(PROVERBS COLLECTED BY THE FOLKLORIST K. RYSKULOV)**

Кыскача мүнөздөмө: Кыргыз, өзбек элдери азыркы Борбор Азия аймагында жашаган байыркы элдерден болуп эсептелет. Бул эки элдин баштан кечирген күнүмдүк турмушу, тарыхый тагдыры, үрп-адаты, диний ишеними көп окшоштуктарга ээ. Муну оозеки айтылып келген фольклордук материалдардан да кезиктирүүгө болот. Макалада кыргыз фольклористи К.Рыскулов тарабынан кагаз бетине түшүрүлгөн элдик макалдардын негизинде бул коңшулаш күн кечирип келаткан эки элдин карым-катышы, достук мамилелери, тарыхый тагдыры жөнүндө сөз болот. Эмгекте башка да айрым илимий маалыматтар пайдаланылды.

Аннотация: Кыргыз, узбеки относятся к народам, населявшим в древности территорию современной Центральной Азии. Историческая судьба, обычаи и религиозные убеждения, повседневная жизнь этих двух народов имеют много общего. Это также отражается в устном фольклорном творчестве. В статье на основе народных пословиц, записанных Рыскуловым на бумаге, рассказывается о взаимоотношениях, дружбе, исторической судьбе двух народов, проживающих по соседству. В работе также использованы некоторые научные данные.

Abstract: Kyrgyz, Uzbeks the ancient peoples who inhabited the territory of modern Central Asia belong to the peoples. The daily life, historical fate, customs and religious beliefs of these two peoples have much in common. It can also be found in oral folklore materials. Based on folk proverbs written down by Ryskulov, the article explores the relationship, friendship, and historical fate of two neighboring peoples. The work also uses some other scientific data.

Негизги сөздөр: тарых; каада-салт; достук байланыш; карым-катыш; макал; ынтымак; биримдик.

Ключевые слова: история; традиции; дружба; отношения; пословица; гармония; единство.

Keywords: history; traditions; friendship; relationships; proverb; harmony; unity.

Киришүү Азыркы Борбор Азия аймагында жашап жатышкан элдердин көбүнүн түпкү тарыхы, сүйлөгөн тили, каада-салты, байыркы маданияты дээрлик бир же окшош десек болот. Анткени, бул элдердин басып өткөн жолу, турмуш абалы, дүйнө тааным түшүнүгү, диний ишенимдери да негизинен бирдей. Ошондой абалда бири-бири менен жакын жайгашып, алака-катыш түзүп келе жаткан элдердин ичинде кыргыз менен өзбек элдерин өзүнчө бөлүп көрсөтсөк болот. Бул бир тууган эл өткөн атам замандан бери аралаш жашап, “койу бирге короолош, ашы бирге жоролош” болуп келген. Азыркы

Фергана өрөөнү илгертен эле ушул элдер мекендеп, жайлап келген тарыхый жай экендигин көптөгөн адабий материалдар да далилдеп турат. Фольклорист Калмурат Рыскулов жыйнаган макал-лакаптардын арасында кыргыздын байыркы баатырдык эпосу катары саналган улуу “Манас” эпосунда төмөнкүдөй ыр саптары орун алып келгенин белгилейт:

Жакыпка жигар Дамилла,
Дамилладан Абдылда
Алтымыш уруу тил билген
Аталган кийин Ажыбай
Элчи болуп көп жүрүп,

Эрдик кылган кажыбай.

Ол тувганың өзүбек

Өнөгөлүү сөзү бек (“Манастан”) – деп да айтыларын көрүүгө болот. Албетте, бул байыркы эпостогу персонаждык каарман болуп келген айтылуу Ажыбай баатырдын түпкү теги өзүбек Абдылда экенин, кийин ал кошумча Ажыбай деп аталып калганын жергиликтүү кыргыз аң-сезимине сыйдыруу, орун-очок алдыруу оңой эмес экенин айтмакчыбыз. Ал эми соңку доорлордо бул элдердин карым-катышы, тарыхый тагдыры көзгө даана тартылып, бул элдердин тилдик өзгөчөлүгү, басып өткөн тарыхы, күнүмдүк жашоо-турмушу, кечирген тиричилиги, үрп-адат, салт-санаасы, жалпы дүйнө таанымы көп жагынан бир болгонун, окшоштук абдан жыш учураарын айрым тарыхый булактар да далилдеп турат десек болот. Буга мисал катары улуу жердешибиз Барскоондук Махмуддун (Барскани) Х1 кылымга таандык “Дивану лугат-ит түрк” сөздүгү жана андан орун алган макал-лакаптарды айтсак жетиштүү болот. [1, 2013; 2016, I,II,III] Бабабыз Барскоондук Махмуд бул эмгегинин “Кириш сөзүндө” ошол мезгилдеги бул аймакта жашап жаткан түрк урууларын түгөл кыдырып, андагы чигил, йагма, туксу, шор, кыпчак, кыргыз ж.б. баш болгон байыркы уруулардын арасынан адабий-тилдик мүнөздөгү сөздөрдү чогултканын, аларды алгач сөз түркүмдөрүнө ылайык жети бөлүмгө тууралап бөлгөнүн жана ага “Түрк сөздөрүнүн жыйнагы” деген аталышты ыйгарганын белгилеп көрсөтөт. Бул эмгекти алгач 1960-62-жылдары өзбек тилчи-окумуштуусу, профессор С.Муталлибов өзбек тилине которуп, мындагы макал-лакаптар менен таанышууга бизге ыңгайлуу шарт түзүп берген. Аталган илимий жыйнактан орун алган макал-лакаптардын арадан он кылым өткөндөн кийинки бүгүнкү ал-абалы, азыркы кыргыз-өзбек элдеринин жашоо – турмушунан алган орду, аларды аталган автор тарабынан өзбек тилине которуудагы айрым орун алган жагдайлар жөнүндө биз буга чейинки макалабызда да токтолгонбуз. [2, 2023, 47-54] Анан калса, “Анжияндык, Аркалык, баш кошконун айталык” – деп, кечээ ХХ кылымдын башында Токтогул баш болгон кыргыз акын-ырчылары ырдап келди. Демек, өткөн совет дооруна чейин эле бул элдер бир аймакты мекендеп, бир тилдик системага биригип, көркөм ойлоо маданияты да көп окшош жагдайлар менен коштолуп келгенин [3, 1994, 186] айрым фольклордук жана жазма

эстеликтер айгинелеп келет. Аксы, Анжиян аймагы адабий-тарыхый материалдарга бай болгон үчүн өткөн байыркы кылымдардан бери эле бул жерлерде күн кечиришкен кыргыз, өзбек элдеринин рухий маданиятына, жашоо турмуш өзгөчөлүгүнө ар тараптан кызыгуу артып, көп көңүл бурулуп келди. Албетте, мындай тарыхый жакындык мамилелерге өткөн советтик бир беткей саясат да көп кедергисин тийгизди. Ошого карабастан бул коңшулаш элдердин боло келген карым-катыш мамилелерин айкындап көрсөткөн тарыхый-этнографиялык жана адабий-фольклордук материалдар да аз эмес. Ошондой фольклордук материалдардын ичинен биз бүгүн Ала-Бука аймагынын өкүлү, акын жана фольклорист, маркум Калмурат Рыскулов кагазга түшүрүп кеткен элдик макалдар [4, 1991, 23.06. Өздүк архив] жөнүндө сөз кылууну туура көрүп олтурабыз.

Маселенин негизги маңызы: СССР журналисттер кошунунун мүчөсү, акын жана жазуучу, маркум Калмурат Рыскуловдун кол жазмаларынын арасында 1991-жылы 23-июнда кагаз бетине түшүрүлгөн кыргыз – өзбек макалдары орун алган. Автор бул макалдарды бир күндө же бир жылда эле жыйнап, кагаз бетине түшүрө салган эмес. Бул элдердин карым-катышы эзелки доорлордон бери уланып, ушул күнгө чейин сакталып келе жатканын мындагы макалдар да далилдейт. Аксы, Ала-Бука аймагы илгертен эле айтылуу Фергана өрөөнү менен карым-катыш түзүп, бул жерде жашаган кыргыз-өзбек калкы бир булактан суу, бир казандан аш ичип күн кечирип келатканына кыйла кылымдардын жүзү болууда. Бул аймакта жашап жатышкан кыргыз-өзбек элдеринин башынан да бир топ жаман-жакшы окуялар өтүп, тарых бетинде так болуп калган кандуу жылдар да бул элдер үчүн мезгилдин сынагы жана унутулгус сабагы болуп калды. Колдогу макалдардан айкын болгондой, бул материалдарды маанисине жараша иргеп карай турган болсок, анда алардын басымдуу бөлүгүн **саясий макалдар** түзөрүнө күбө болдук. Алардын айрымдарына токтолсок, анда жогоруда сөз болгон бул аймакка таандык маанилүү окуялардын айланасында көптөгөн макалдар жаралганын көрөбүз. Атап айтсак: “**Эл башына түшкөн иш, эр башына түшкөн иш**” болуп Кудаярдын хандыгы өкүм сүргөн доорлордо кыргыз-өзбек элдеринен Нүзүп, Мусулманкул, Полот (Исхак), Кедейбай, Алымбек, Момун, Курманжан, Зыйнат ж.б. эл башчы- таасирдүү эркек-аял адамдар чыгып,

кечээги эле Кокон шаарында болуп өткөн так талашуу иш-аракетинде орчундуу орунду ээлешти. “Эр йигит элини бириктирет, эселек приттирет”, “Эр йигит эл камында, эселек өз алдынча” демекчи, Аксы, Анжиян элдеринин башын бириктирүү процесси XIX кылымдын аягында күчөп, ал убактагы Орусиянын баскынчылык саясатына каршы туруу жараяны **“Журт коорусаң-озорсун, коорубасаң-тозорсун”** болуп, жер-суусунан ажырап, башка аймактарга жер оодарып, тентип кетүүгө аргасыз болушкан. **“Киши жаманы-эл бузар, сел жаманы-жер бузар”, “Жакшылар элди тындырат, жамандар - элди сындыраары”** да тарых беттеринде көп эле далилденген. Мурунку өткөн замандарда бул кошуна элдердин арасын алыстаткан окуялар да орун алган. Бийлик башында турган адамдардын кыраакылыгы, мекенчилдиги бул эки элдин эртеңи, бактылуу жашоосу үчүн чоң мааниге ээ болуп келген. Соңку эле XIX кылым мезгилиндеги саясий иш-аракеттер кошуна элдердин жакындашуусуна эле эмес, айрым учурларда ортосуна жик салуу, кайраштыруу, кыгаштык кылуу жараяндары менен коштолуп турган. Буга мисалды алыстан издебей эле соңку падышалык Россиянын Түштүк Кыргызстанга жасаган саясий мамилеси ошондой максаттарды көздөп ишке ашырылганын унутууга болбойт. Албетте, андагы Орус бийлиги Кокон Ордосунун жергиликтүү өзүбек-кыргыз элдерине болгон кандуу саясатын кескин айыптап, андагы “Алай ханышасы” аталган Курманжан датканын катышуусунун жана түздөн-түз койгон саясий талаптарынын негизинде Фергана аймагына тынчтык орнотуу зарылчылыгынан улам болгонун да эске алууга тийишпиз. Буга мисал катары Алымбек менен Курманжан даткалардын уулдарынын башына келген мекенчилдик трагедиясын, эл-жер үчүн башын сайган Абдылдабек, Камчыбек, Жамшитбек сыяктуу баатырлардын патриоттук эрдиктерин айтсак жетиштүү. Ата Журт кадыры кыргыз эли үчүн XVI кылымда да бир билинип, каптап келген калмак-ойрот баскынчылары менен болгон кагылышуулар канча эрлердин канын суудай агызып, Фергана, Аксы, Анжиян аймагы келген жоонун күчүнө туруштук бералбай Ысар, Гөлөпкө (Памир) чейин сүрүлгөн. Ошондон улам эл оозунда **“Казак-кайың саап, кыргыз Гисар (Ысар) киргенде”** деген сөз айтылып калган. Ушул айтылган ойлорду андан ары улай турган болсок Ата Журтун ролу, анын ар бир адам үчүн маанисин ажыратып

көрсөткөн макалдар да арбын экенин көрөбүз. Мисалы: **“Ата Йуртун аман болсо, аппак жүзүн саман болбос”, “Тувулган йуртун оттой ысык көрүнөт, ал эми Мекенинен эси жоктор бөлүнөт”**.

Ал эми биздин колдогу макалдардын дагы бир чоң тобун **социалдык-турмуштук** макалдар түзөт. Бул макалдар да эки элдин турмуштук карым-катышын, жашоо-шартын аныктоочу мүнөзгө ээ экендигин байкоо кыйынчылык жаратпайт. Кыргыз эли тоолуу шартта мал чарбачылыгы менен күн кечирип, көчмөн турмушта жашап келген болсо, өзбек калкы узак кылымдардан бери олтурукташкан жашоону карманып, көбүнчө жер иштетип, дыйканчылык менен жан баккан эл экенин азыркы колдогу чогултулган элдик макалдар да далилдеп турат. Өткөн замандардын реалдуу жашоо мүнөзү коомдо адамдарды байкедей деген топко бөлүп, булардын турмуштук көз карашы менен күнүмдүк жашоосу ошол социалдык жиктелүүнүн натыйжасында адамдардын бири-бирине болгон мамилелерин аныктап, таптык айырмачылыктын кадыресе көрүнүш катары орун алганын көрөбүз. Мисалы; **“Бай – бардамлар үчүн тырышат, кедей- кембагал үчүн курушат”** деген макалдан көрүнгөндөй, ал өткөн доорлор бай байга, кедей өзүндөй кембагал адамга жан тарткан мезгил, т.а., таптык жиктелүүнүн коомдо кенен орун алып, бай менен кедейлердин ортосундагы келишпес карама-каршылыктын кулач жайып бараткандыгын көрсөтөт. Болбосо, **“Сув сайга агар, бай – бардамга бакар”, “Чейреккер чейректеп алар, бай батмандап алар”** деген макалдардан да бай менен кедейдин барчылыкка, байлыкка карата ички ыйманын, түшүнүк, мамилесин ажыратып билүүгө болот. Айрым макалдардын ички маанисине токтоло кетсек, биринчи макалда да суунун сайга агары кандай реалдуу чындык катары кабылданса, бай адамдын өзүндөй колунда бар адамдарга ыктап, жан тартуусу ошондой эле айныгыс чындык экенин бул макал ачык далилдеп турат. Ал эми экинчи макалга келсек, жалданып иштеген адам (малай) чейректеп (чейрек – төрттөн бир бөлүгү) эле алса (айталы, малай акысын – Б.Б.) бай иштеп, ошол эмгек акысына ал батмандап (батман – ?) аларын бул макал так көрсөтөт. Демек, кедей адамга караганда байлар эмгек акысын эки-үч эсе кедейлерге караганда көп талап кыларын, натыйжада байлар кедейлерге караганда ыймансыз келерин айгинелейт. **“Келтекни йетим йер, халвасын хаким йер”**,

“Түркстанда кой бир сом, келе-келе он миң сом”, “Пулуң болсо- чаңгелде шорпо” ж.б. макалдарда бул элдердин адилеттүүлүк үчүн күрөшү, соода-сатык мамилелериндеги базар наркы жана сом, тыйын мамилелеринин бул элдер арасында сакталышы, ишке ашышы жөнүндө да так мамиле, түшүнүктөрдүн болушу зарыл экенин жогорку макалдар далилдейт. Экинчиден, кыргыз-өзбек элдери эзелки кылымдардан бери турмуш-тиричилиги, соода-сатык мамилелери, диний (ислам) дүйнө тааным түшүнүгү, кээ бир үрп-адаты жагынан бири-бирине жакын мамиледе болушуп, эриш-аркак күн кечирип келишкен. **“Кыналышкан кыргыз, өзбек салты; Кыйын болсоң айырмалап алчы”** дешип, бул элдердин салт-санаасы жагынан да кыйла жакындык орун алган. Болбосо, социалдык-турмуштук мамилелер да бул элдердин оозеки адабиятында мурда-кийин айтыла келгенин төмөнкү макалдар да айкындап көрсөтөрүн келтирилген мисалдардан билүүгө болот. **“Дешчү эле илгеркилер:**

**Кыргыз байыса катын алат,
Өзбек байыса там салат.**

Азыркылар:

**Баарында бирден аял,
Ким байыса там салар,**

Муну аралашып жүргөн баалар” –

деген макалдардын жаңы тиби пайда болгонун билебиз. Дагы:

**“Кыргыз айтат: “боз үй”,
Өзбек айтат: “кара үй”.**

Айыл-жайлоодо,

Кыштак- жакада,

Азыр баары ак үйдө,

Ажырагыс там үйдө.

Айырмалаңчы: кимиси кайсы

үйдө?

Болбосо, “Дешчү эле илгеркилер:

Кыргыз – малчы,

Өзбек – данчы.

Айтышат эмикилер:

Айырмалап алчы,

Кимиси багбан?

Кайсынысы малчы?

Пахтачы, тамекичи,

Кайсынысы балчы?

Уйчу, койчу,

Жылкычы, саанчы? Ал эми соода-

сатык мамилелерине келгенде: Дешчү эле илгеркилер:

Өрүк сатышты – өзбек билер.

Сөз кылат эмикилер:

Алмачы кыргыз – совдагер. Демек,

бул мисалдардан көрүнгөндөй соңку убактагы

жашоо-турмушубузда болуп жаткан кескин өзгөрүүлөр бул элдердин күнүмдүк тиричилигинде, жашоосунда да байкалып, мурдагы түшүнүктөр менен кийинки жаңы түшүнүктөрдүн ортосундагы окшоштуктар жана айырмачылыктар кашкайа көрүнүүдө. Мындан байкалгандай азыркы кыргыздар өзбектерден кем калышпаган соодагер (комерсант деген көбөйдү) болуп кетишсе, жалаң отурукташкан, багбан, баба дыйкан өзүбек калкы кийинки турмуш-шартка ыктап, малчы болуп, кээ бир учурларда булар да көчмөн жашоонун шарданына аралашып жатканына күбө болуудабыз.

Соңку он кылымдан ашык (балким, андан да көп) мезгилди өз ичине камтыган социалдык-экономикалык, тарыхый-маданий байланыш бул элдердин оозеки сүйлөө речинде, оозеки чыгармачылык үлгүлөрүндө, кол өнөрчүлүгүндө да сакталып калган. Бул элдердин ортосундагы меймандостук мамилелери узак убакыттан бери уланып, ал ушул мезгилге чейин ырааттуу өмүр сүрүүдө. **“Өсөр эл дасторконун жыйбайт, өз коңшусун сыйлайт. Өлөр эл кыйнайт, ай-ааламга сыйбайт, ай чапчылап, тынч турбайт, акыры аскага урунуп кыйрайт”;** **“Жамандар коңшу болушса, чатакташып, сынышат, жакшылар коңшу конушса, куда болуп тынышат”;** **“Ырыс алды-ынтымак, ынтымакта кадыр-барк”;** **“Чатактын баары ырбап, чектелгендерден чыгат, алар өз бир тууганын аябай, айыпка жыгат”;** **“Достук сөз – бириктирет, кастык сөз-ириттирет** ж.б. кыргыз эл макалдары жогоруда айтылган эки элдин **карым-катышын, достук мамилелерин** далилдейт. Ал эми ушундай эле элдик макалдарды өзбек эли да сандык жагынан арбын көлөмдө айтып, жашоо-турмушунда негизги жобо катары карманып келе жатканын төмөнкү макалдардан да ажыратып билсек болот. Мисалы: **“Досуң миң болсо хам аз, касың бир болсо хам көп”;** **“Дос арттырган- өсөт, кас арттырган- өлөт”;** **“Бакта миң чымчык сайрайт: “бу даракты тиккенге рахмат, багып өстүргөнгө рахат. Арасында бир чымчык сайрайт: “бу бакты сатып алганга рахмат, бу бакка пулу корогонго рахат”;** **“Ковматына ишенген-көвдөнүн бүгүп кетеди.Көпчүлүккө ишенген-көксөгөнүнө жетеди”;** **“Айрылганды -аюу жээр, бөлүнгөндү – бөрү жээр”;** **“Балыктын тирилиги-сув менен, калктын тирилиги – биригүү менен”, “Булбул- гүл чаманин сүйөр, киши- ватан жайын сүйөр”** ж.б.

Соңку мезгилде мамлекеттер аралык мамилелерге ылайык бир топ мезгилдик тыныгуу өкүм сүрүп, эки элдин ортосундагы достук, карым-катыш үзүлгөнсүп келди. Албетте, мындай боло калган саясий-экономикалык убактылуу ыңгайсыздык бул элдердин эзелки достук, бир туугандык байланышын үзө алган жок. Азыркы убакта эки өлкөнүн башчылары ошол боло келген убактылуу тоскоолдуктарды жоюуга, эки элдин кылымдар бою сакталган карым-катышын кайра калыбына келтирүүгө чоң аракеттер көрүлүүдө. Анын алгачкы жемишин бул элдер азыр зор канааттануу менен татышып, достук, боордоштук мамиленин өз ордуна келе баштаганын бир ооздон айтышууда. Ала-Букалык атактуу акын Наркул уулу Нурмолдо баса белгилегендей:

**Аксылык элге бапырап,
Аксыкент достук асырап,
Тарыхын жазып кыргыздун
Туугандыкты ашырат.
“Достукту бекем сакта” деп**

Казак, кыргыз, өзбекке

Домбура черткен Маширап [5, Рыскулов К. Өздүк архивден] – демекчи, Аксы-Анжиян кыргыздарын бүтүндөй Фергана аймагы менен байланыштырып, кыргыз, казак, өзбек элдеринин достугун арттырып, маданий борбор катары роль ойноодо байыркы Аксыкент, соңку Ташкент, Анжиян, Наманган шаарлары менен Маширап, Молдо Тойчу, Нурмолдо Наркул уулу, тоо булбулу Токтогул сындуу өнөр адамдарынын орду чоң болгон. Эмики милдет- ошол эзелки карым-катыш, достук мамилени калыбына келтирүү, соңку муун өкүлдөрүнө бул тарыхый-социалдык жана саясий-маданий байланыштын маанисин жете түшүндүрүү. Бул багытта көп күч жумшап, чоң эмгек өтөгөн белгилүү фольклорист жана журналист, акын-жазуучу, маркум Калмурат Рыскуловдун аты ар дайым айтылып, эмгеги бааланууга татыктуу.

Эки элдин биримдигин, достугун, ички ынтымагын айгинелеген макалдардын дагы бир тобу бул макалдардан орун алган. Буларды шарттуу түрдө **саясий-дипломатиялык** мүнөздөгү макалдар десек болот. Мындай макалдарга фольклорист К.Рыскулов жыйнаган материалдардын арасында кыйла эле орун берилгенин көрүүгө болот. Албетте, бул макалдар да коңшулаш эки элдин эзелтен келе жаткан карым-катыш мамилелеринен кабар берет. Бул материалдардын арасында жогоруда айтылып өткөн улуу аалым, көп кырдуу билим ээси, жердешибиз Барскоондук

Махмуд (Кашкари) түзгөн “Диванга” таандык макалдардын [6, 1960-62, 346] орун алгандыгын да айтпай коюуга болбойт. Алардын айрымдары жөнүндө жогоруда мисал катары айтылып өттү.

Аалам кезген Махмуд Кашкари (Барскани)

“Диван” жазып, достукка баштады.

Аны окуп көрүнүз,

Май басса, ачылат көзүнүз – деп, фольклорист К. Рыскулов белгилегендей, мында улуу ойчулдун эмгегинде орун алган айрым макалдардын ушул автордун жеке өзүнө таандык котормолору да орун алгандыгын көрөбүз жана маркум К.Рыскулов бул эмгектен орун алган макалдарга өзгөчө көңүл бөлүп, аларга астейдил мамиле жасагандыгына күбө болобуз. Мисалы:

1. Киши аласы – ичинде,

Мал аласы – сыртында.

Жигиттин көркү- журтунда,

Кылычтын көркү – курчунда.

2. Зыян кылбасын – киши аласын

бил.

Ичин тазарт, жайбасын зил.

Достукка жар чакырсаң

Жылкы аласын мин,

Алыстан көрүнөрүнү бил.

3. Аш татыгы – туз,

Дос татыгы – кыз.

Арышың артарын билип ал,

Ар элден тандап кыз ал.

4. Эки киши эришээр,

Эки тов көрүшпөс.

5. Ата Журтун аман болсо,

Аппак жүзүн саман болбос.

6. Албан эмгек – ырыс-кешигин,

Ата Журтун – алтын бешигин.

7. Карынын көркү – сакал,

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз-өзбек эки элдин кыйырсыз кылымдарды кучагына алган карым-катышы, достук мамилеси ушул эле фольклорист К. Рыскулов жыйнаган макалдар менен чектелбейт. “Адабият достугу – эл достугу” демекчи, бул элдердин турмуштук алака- катышын айгинелеген адабий чыгармалар деги эле аз эмес. Өткөн социалисттик доор жана андагы заман шарты же саясий зарылдык бул элдердин достук мамилесин ширетип, ар убак мурдагы СССР түзүлүшү буга ачыктан ачык данакер болуп келгени эч кимге жашыруун эмес. Ал эми азыркы заман-шарт башка. Соңку коомдук-саясий өзгөрүүлөр бул кошуна элдердин илгертен келе жаткан карым-катышын, достук мамилелерин да жаңы нукка бурду. Айрыкча, XX кылымдын 90-жылдарынан башталган

демократиялык өзгөрүүлөр, баш айланткан базар, соода-сатык иштеринин жанданышы, мурдагы Орто Азия республикаларында орун алган өз алдынчалык жана көз карандысыздык саясатынын жайылышы бир топ тоскоолдуктарды жаратып, бир тууган элдердин эзелки достук мамилелеринин соолгундашына алып келди. Натыйжада, ортодо чейрек кылым мезгил бою бул элдердин ортосундагы салттуу байланыш, туугандык мамилелер салкын тартып кеткени да чындык болчу. Анан калса, эки жолу бул кыргыз-өзбек элдеринин ортосунда улуттук тирешүүлөр, нааразычылыктар, ички таарынычтар да орун алып келди. Эми акыркы беш-алты жылдын аралыгында башталган жандуу иш-аракет, мамлекеттер ортосунда түзүлгөн расмий келишимдер өз жемишин берүүдө десек болот. Кыргыз-Өзбек байланышы, достук мамилелери бүгүнкү күндө өтө бийик деңгээлге чыгып, ич ара мамиле оңолуп, достук байланыш артууда. Бул жылыштуу иш-аракеттердин башында Өлкө Башчылары турушуп, бул салттуу иш процессинин майнаптуу болушуна өзгөчө көңүл бурулуп жатканы колдоого татыктуу. Мунун бир мисалы катары кыргыз акын-жазуучуларынын 100 (жүз) томдук чыгармалар жыйнагынын өзбек тилинде Ташкент шаарынан жарык көрүшүн айтсак болот. Демек, кылымдар бою жашап келген кыргыз-өзбек элдеринин достугу түбөлүктүү экендигин кыргыз фольклористи, жазуучу Калмурат Рыскулов жыйнаган кыргыз-өзбек макалдары да далилдеп турат. Бул жагынан К. Рыскуловдун эмгеги чоң. [7, 2015, 3-9] Биздин азыркы муундун милдети- ошол адабий мурастарды жакындан таанып, үйрөнүү демекчибиз.

Колдонулган адабияттар

1. Махмуд Кашгари (Барскани) “Дивану лугат – ат түрк” жыйнагы. Которгондор: Абдувалиев И., Ахматов Т., Оморев А., Султаналиев И., Толубаев М. – Бишкек: “Бийиктик”, I-II том, 2013; III том, 2016.
2. Баймырзаев Б.М. Кашгаринин (Барсканинин) “Дивану лугати-т түрк” сөздүгүндөгү макал-лакаптардын проф. С. Муталлибов тарабынан өзбек тилине которулушу жөнүндө. Илимий макала. <https://etauni.edu.tr> Электрондук китепте: Uluslararası Dil ve Edebiyat Arastirmaları Sempozyumu bildiriler Kitabı . Atatürk University publications, 2023, 47-54- беттер.
3. Сайфиддин Аксыкенти. Маджму-ат товарих. Тарыхтар жыйнагы. Которгондор: О. Сооронов, Молдо Сабыр. – Бишкек, 1994.
4. Рыскулов К. Кыргыз-Өзбек макалдары, 1973, өздүк архив.
5. Рыскулов.К. Өздүк архивден.
6. Махмуд Кашгари. Дивану лугат- ат түрк. Түрк сөздөрүнүн жыйнагы. (Өзбек тилине которгон С.Муталлибов). – Ташкент, 1961-1962.
7. Сооронов О. Калк мурасын жыйнаган Калмурат. Китепте: Рыскулов К Ок аралаган ырлар. – Бишкек, 2015, 3-9-бб.

Рецензент: филол.и.д-р, профессор Абакиров К.А.